

daljevanje in preživeto ostalino prazgodovinskih dob. Zgodovina človeštva, ki je v srbohrvaščini že deloma izšla, v slovenščini pa pravkar I. knjiga pri Državni založbi Slovenije, je veliko kolektivno delo v organizaciji Uneska, z velikimi mednarodnimi uredniškimi odbori, avtorji in konzumenti. (Mimogrede — med imeni ni nobenega Jugoslavana!) Vseeno pa je po naši sodbi slovensko prevajanje tega obsežnega dela, ki je v mnogih sektorjih zelo specialno in suho, precej odveč — tu bi res zadostovala srbohrvatska izdaja. Naše založbe bi storile veliko večje kulturno dejanje, če bi se lotile doma pisane svetovne zgodovine. Obča zgodovina Josipa Stareta je izšla v petih delih od 1874 do 1891, od Mohorjeve Občne zgodovine, zasnovane v desetih zvezkih, pa so izšli samo Stari Grki Antona Sovreta leta 1939 kot drugi zvezek. Ali bi ne zmogli sami svetovne zgodovine umetnosti, svetovne zgodovine literature, glasbe? In zakaj naj bi bil tak napor nepotreben ob internacionalnih edicijah?

Skratka — slikanic in enciklopedij, ki komaj zaslužijo to ime, iz velikega tujega in, kot vidimo, v glavnem »zahodnega« svetla, je dovolj in včasih preveč; mnoge širijo obzorje in so hvalevredne, nekatere so slabše, ponekod so posamezni sektorji komercialno plitvi, v *nobenem primeru* pa nas samih ne odvezujejo od naloge, da poizkusimo nekatere sinteze v zgodovini, umetnosti zgodovini, literarni zgodovini itd. ustvariti sami; lahko sicer po tujih vzgledih in s tujo pomočjo, a vendarle z vidika naše slovenske kulture in njej lastnih potreb in zahtev. Samo táko vzporedje je lahko plodno in mednarodno upravičeno; nasprotna smer nas vodi k obubožanju ustvarjalnega zagona in v stanje duhovne kolonije, ki ga redaktorji tipa »Time-Life International« najbrž tudi nam želijo.

Jože Kastelic

PRIČEVANJA

SLOVENSKI SOCIALISTI O RUSKEM REVOLUCIONARNEM DOGAJANJU L. 1917—1918

1. Pozdrav ruskim socialistom po februarški revoluciji

Konec aprila 1917 je objavil dunajski socialnodemokratski dnevnik »Arbeiter-Zeitung« besedilo pozdrava, ki ga je sklenil izvrševalni odbor jugoslovanske socialnodemokratske stranke v Trstu dne 8. aprila sporočiti ruskim socialistom v Petrograd in ki sta ga v začetku maja prinesla tudi dva ljubljanska lista: »Jugoslovanska socialistična stranka pozdravlja z navdušenjem zmago ruske revolucije nad carizmom in nasiljem vojne ter pričakuje, da postane velikanski pomen socialnega prevrata v državi zvestih in neomajnih bojevnikov proletarske revolucije kategoričen opomin zatiralcem in zatiranim vsega sveta. Jugoslovanska socialnodemokratska stranka vneta želi, da bi ruska revolucija, ki je postala najvažnejši mirovni faktor in ki je zadala vojni buržoazij smrtni udarec, na vsem svetu končala nasilje in izpričala potrebo socialne reorganizacije, da iz ruševin razrednih držav vstane svobodna socialistična Evropa.«¹

Ne imelo bi smisla raziskovati, ali je ta pozdrav res »prišel v roke ruskih sodrugov« s posredovanjem holandskih (in seveda prej dunajskih) socialistov — kakor je poročal konec 1917 na X. zboru jugoslovanske socialnodemokratske stranke Josip Petejan² — pomemben je le njegov socialistični in protivojni duh, ki je izzval dokaj ostro reakcijo v tržaški narodnjaški »Eдинosti«; obširen in prav strupen komentar tega lista je ponatisnil ljubljanski klerikalni »Slovenec« pod naslovom »Ruski prevrat in naša socialna demokracija«.³ Ves socialistični pozdrav ruskim socialistom je šel piscu na živce, zato se je lotil že samega njegovega pojava v javnosti: »Človek bi moral zavidati našo socialno demokracijo na svobodi, ki jo uživa danes, ko so sicer zaustavljene ali vsaj hudo skrčene vse ustavne, politične in tudi osebne svoboščine.« Tu se je »Eдинost« delala slepo, kakor da ne bi bil ta njen »danes« v okroglih osmih tednih od ruske februarске revolucije, ko je avstrijski vojni absolutizem prehajal k pospešeni samolikvidaciji, postal že »včeraj«. Nadaljevala je s še dosti manj smiselnim povpraševanjem, »kaj bi se zgodilo s kako drugo stranko ali osebo, ki bi hotela pozdravljati somišljenike v kaki sovražni državi, in ki bi tako odkrito napovedovala zrušenje sedanjega družbenega reda — ne samo v Rusiji, ampak po vsem svetu?!« Nobene »druge stranke ali osebe« ni namreč bilo, ki bi bila mogla napovedovati zrušenje družbenega reda ali ki bi bila mogla pozdravljati somišljenike v kaki sovražni državi kot — pobornike miru, kar je z vidika k miru z Rusijo in nasploh k miru nagnjene politike dunajskega dvora pomenilo skoraj toliko kot — zaveznike. To je bilo tudi »Eдинosti« jasno, saj je nato opozarjala na sporočilo, da avstroogrsko zunanje ministrstvo »ni oviralo socialistov, da razpravljajo na mednarodnem strankinem kongresu o miru«, namreč na začetnih posvetih v Stockholmu, marveč jim je »še gladilo pot za take razprave«. Za »srečne« je imela »Eдинost« — »te socialne demokrate v Avstriji«, ki »hočejo rušiti ves družbeni red, grome proti vojni »buržoazij« (torej ne samo ruske!) — in vendar lezejo po lestvi take »nesocialne«, »nazadnjaške«, »policajske države« (kakor so vedno govorili o naši državi) gori do diplomatske institucije, in se morejo v času vojne sestajati s pripadniki sovražne države!« Tehtnim političnim razlogom, ki so pri tem vodili avstroogrsko zunanje ministrstvo, »Eдинost« ni hotela priznati veljavnosti, zakaj: »Ne velja naglašanje, da se to godi po političnem prevratu v Rusiji, po strmoglavljenju avtokratskega, absolutističnega režima, češ da je sedanja, iz prevrata vznikla Rusija druga Rusija, ki ni izzvala te vojne in ki je zato tudi noče nadaljevati, da so torej ruski socialni demokrati podaniki države, ki je ni šteti več med nam sovražne!« Logični zaključek, da socialni demokrati ne zaslužijo niti svobode niti zaupanja, ki jim ga naklanja vlada, pa je obtičal v člankarjevem

¹ Po »Delavcu« št. 18 z dne 5. maja 1917 in po prvem — nemškem — natisu v »Arbeiter-Zeitung« z dne 25. (?) aprila 1917 (po izrezku iz ostaline dr. H. Tume), kjer sem prevzel zaključnih devet besed, izpuščenih v »Delavčev« objavi. Prevod pozdrava v »Eдинosti«, od koder ga je ponatisnil »Slovenec«, ima tiskovno in hkrati smiselno napako »vojni buržoaziji« namesto »vojni buržoazij«. Josip Petejan je v tajniškem poročilu na X. strankinem zboru zamenjal ti dve besedi z — »meščanski vojni« (Razprave X. rednega zbora JSDS v Avstriji dne 25. in 26. decembra 1917 v Ljubljani, 1918, str. 25).

² Razprave X. rednega zbora... 1917, str. 24.

³ Slovenec št. 99 z dne 2. maja 1917. — »Eдинost« za leto 1917 še zmerom ni na voljo v naši Narodni in univerzitetni knjižnici!

peresu. Ves ta uvod mu je rabil samo za zakrinkanje poglavitne namere, ki je izhajala iz njegove, ne iz vladne politike.

Pokazati je hotel, da se motijo tisti — in med temi zlasti tudi protivojni socialisti — ki so se po ruski revoluciji »slepili« z upanjem, da je nova Rusija pripravljena popustiti od nadaljevanja vojne. Proti takšni sodbi, je nadaljeval, »govore dejstva, da so ruski socialisti sestaven del sedanje provizorične vlade... (ki je) takoj po nastopu... slovesno izjavila, da hoče zvesto izpolnjevati vse obveznosti, ki jih je sprejela prejšnja vlada napram zaveznikom!« Nato je navedel dolgo vrsto »takih markantnih izjav... z zborovanj ruskega delavstva po prevratu«, ki so izpričevale, »da provizorična ruska vlada sledi glede vnanje politike dosedanjim smerem in da odklanja vsak separaten mir, da... doslej... ni... označila... nobenih konkretnih pogojev, pod katerimi bi bila pripravljena za mirovna pogajanja«, in »da ruski socialni demokrati ne odklanjajo sodelovanja z napredno buržoazijo v svrhu napredka in svobode, da... sodelujejo pri vladi tudi zastopniki delavskih slojev... (ki) niso še na noben način izjavili kakega nasprotstva proti vojni politiki vlade!« Pri tem se pisec ni hotel spomniti »radikalnih socialistov« z Leninom na čelu, ki so že ostro nastopili proti začasni vladi in njeni vojni politiki, a mar mu tudi ni bilo težej »delavskega in vojaškega sveta« po »miru brez aneksij in brez kontribucij«, teženj, ki niso bile v skladu z »vsemi obveznostmi« carske vlade do zaveznikov. Ko pa je dokazal, da je z rusko politiko vse v najlepšem redu z vidika njenih antantnih zaveznikov, se mu je zdelo potrebno, da svoje očitne simpatije za antanto vendarle z besedami zataji: »Ne bi pa hoteli, da bi se iz te konstatacije izvajal zaključek, da so ta dejstva deležna našega zadovoljstva. Nasprotno: obžalujemo jih globoko kot pripadniki države, ki iskreno želi miru z Rusijo, pravičnega in častnega za obe strani!« Ne, ničesar protiavstrijskega ni bilo v njegovih mislih, ki so bile le protisocialistične: »Dokazati smo hoteli le... da je v navzkrižju z dejstvi premisa v pozdravu južnoslovenske socialne demokracije ruskim (socialnim) demokratom, (češ) da bi imela sedanja ruska vlada... drugačno orientacijo glede vojne politike in pa da ne odgovarja resnici trditev, da je sedanja vojna le vojna buržoazij!« Pisec je opozoril, da je »proti taki domnevi govorilo tudi vse vedenje socialne demokracije vseh vojskujočih se držav, in ne v zadnji vrsti nemške, ki je popolnoma sprejela princip narodne in državne obrambe... tako da si je pridobila zaupanje odločilnih krogov«. S protivojnega vidika seveda to ni spodbijalo teze o imperialistični vojni ali o »vojni buržoazij«, ampak je le utemeljevalo sklep, da je socialna demokracija prenehala biti tisti protiimperialistični in protiburžoazni činitelj, za kakršnega je do vojne hotela veljati. No, tudi »mirovni akciji socialne demokracije« je pisec, ki se je v teh protislovjih kar dobro počutil, »zaželel popolnega uspeha v imenu naše države in nje narodov, v imenu človečanske ideje in civilizacije«; v resnici pa ga je le skrbelo, da bi se utegnila socialistična mirovna (stockholmska) akcija posrečiti!

Še zaključni udarec po socialni demokraciji je pisec uvedel z zafrkljivim povpraševanjem, ali je mar »z dosedanjim postopanjem pripravljala poti za tako akcijo«, ali ni mar »govorila in pisala marsikaj, kar ni služilo ideji miru?« To je bilo upravičeno napisano na naslov nemške socialne demokracije in avstrijskih nemških socialnih demokratov, ki so se bili umazali z vojno gonjo leta 1914, čeprav so se spomladi 1917 že temeljito od nje poslovili. Za nobeno

podobno »govorjenje in pisanje« pa niso morali odgovarjati slovenski socialni demokrati. Pisec seveda ni hotel razlikovati, marveč si je mislil, zakaj se ne bi tudi domači socialni demokrati nekoliko pokorili za grehe drugih?! A to ni bilo dovolj, moral jih je tudi naravnost napasti: »In ali ima ravno naša ‚južno-slovanska‘ (socialna) demokracija pravico, da pozdravlja ruske socialne demokrate, ko proglašajo princip enakopravnosti, enakosti in pravice do samoodločbe narodov, velikih in malih?! Ali ni marveč naravnost nasprotovala nacionalnim stremljenjem, ali se vsaj popolnoma dezinteresirala zanje, davajoč misli mednarodnosti pomen breznarodnosti ali celo protinarnodnosti?« Tako je pisec samo vztrajal pri stari razvadi »Edinosti«, ki je kar počez odrekala vsakršne narodnostne težnje in vsakršno mero zvestobe do narodne zavesti slovenskim internacionalnim socialnim demokratom; bržčas takrat še ni računl, da bi se med temi utegnili pojaviti v novem položaju neki življi, ki ne bodo hoteli zaostajati za narodnjaki v vnemi za nacionalistično samoodločbo in ki jih bo kmalu moral pozdravljati kot skesane spokornike.

2. Protiboljševiške presoje v socialnodemokratskem dnevniku »Naprej«

Ko je sredi julija 1917 začel izhajati v Ljubljani socialnodemokratski dnevnik »Naprej«, je nanj dobila vpliv prek urednice Alojzije Štebi, ki se je dala voditi Albinu Prepeluhu in Milanu Lemežu, antantofilska struja, prevladujoča med slovenskimi polsocialističnimi intelektualci. Ta struja je zavračala mirovne in druge socialistične težnje kot neuporabne ali neaktualne; edino realno nalogo je videla v podpiranju meščanstva, da bo lahko utrgalo od zmage antante pričakovani plod narodne osvoboditve. Umljivo je ta struja svoje simpatije naklanjala ruskim menjševikom in eserom, ki so vztrajali pri zavezništvu z meščanstvom zaradi uspešnega nadaljevanja vojne in ki so se sploh zadovoljevali z meščansko revolucijo v Rusiji kot še ne dozoreli za socialistično preobrazbo.

V drugi polovici avgusta 1917 je prinesel »Naprej« na uvodnem mestu v dveh nadaljevanjih⁴ v prevodu razčlemba ruskega revolucionarnega dogajanja, ki jo je pod naslovom »Križa ruske revolucije« napisal hrvaški antantofil in dotakratni socialist Juraj Demetrović. Pisec je presojal, da je zatrta julijska vstaja v Petrogradu pomenila zaključek revolucije, ki se je tako končala »z diktaturo Kerenskega« v skladu z zakonitostjo vseh revolucij (angleška se je končala z diktaturo Cromwella, francoska z diktaturo Napoleona). Za Demetrovića je mogla biti ruska revolucija samo meščanska. Zmotno je mnenje »ideološkega radikalizma«, da je napočil čas »za oživotvorenje socialističkih idealov«. Boljševiki so kot »ideologi socialne revolucije« — »prava nesreča za demokratično revolucijo«, ki so jo spet privedli na rob propada, kakor so jo leta 1905 ugonobili, »ko so s svojim proletarskim radikalizmom... s poskusom, da v duhu socialne revolucije zadovoljijo socialne (razredne) interese proletariata... pognali buržoazijo v naračaje reakcije«. V porazu julijske vstaje v Petrogradu je videl pisec dokončni poraz boljševikov. Po tem porazu

⁴ Naprej št. 31—32 z dne 21.—22. avgusta 1917.

je bilo treba rešiti edinstvo Rusije, ki so ga boljševiki žrtvovali, ko so razglašali pravico samoodločbe Ukrajincev, Fincev itd., »ne da bi bili pomislili, da bi s tem samo bila razkosana Rusija, ostala pa bi vseeno neoživotvorjena misel o samoodločbi narodov na ostalem svetu«. Drugje nikjer socialna demokracija ne kaže volje, da bi postala revolucionarna, in zaradi tega »ne more biti nosilec ideje narodnega osvobojenja oziroma samoodločbe narodov«. Nekaterim skupinam, tj. npr. avstrijski socialni demokraciji, »gre samo za... mir za vsako ceno, kar pa ni nikakor rešitev spornih narodnih in mednarodnih vprašanj«. Demetrović je zapisal prepričljivo antantofilsko: »Ker se torej samoodločba narodov ne more oživotvoriti po tej poti (socialne demokracije ali internacionale), preostaja samo rešitev z vojno«, to se pravi — kakor je mogel razumeti sleherni bralec — z zmago antante. Misel na »socialistični mir« je utopija.

Mesec dni po objavi tega Demetrovićevega članka v »Napreju« je v polemiko, ki jo je bil že prej sprožil prvi Lemežev članek o »Narodni in mednarodni misli«, posegel Prepeluh (Abditus) s člankom »Ideja ali dogma?«⁵ in je v uvodnem odstavku pokazal na »strašni zgled« ruskih boljševikov; sodil je o njih da »so s svojo agitacijo za ideje, ki niso v skladu z današnjimi realnimi razmerami na Ruskem, pripravili svoji domovini katastrofo, ki preti, da uniči pridobitve... revolucije. Lenin in njegovi pristaši so postali sovražniki lastnega ljudstva in njegove svobode«. To je zapisal Abditus poldrugi mesec pred rusko novembrsko revolucijo, dva meseca po zatrti julijski vstaji in neposredno po likvidaciji protirevolucionarnega poskusa udara generala Kornilova proti vladi Kerenskega. V nadaljnjem razpravljanju o tem, kako se socializem ločuje od dežele do dežele, ker mu raznolike »realne razmere pritisnejo« posebne »oblike«, je opozoril na razliko med nemškimi socialisti, ki niso dosegli demokratizacije države zaradi tega, ker »so element. ki ne čuti demokratično«, pa ruskimi socialisti, ki so izvedli demokratično revolucijo zaradi tega, ker »je ruski narod po svoji duši demokratičen«. V tej vzporedbi seveda ni nič drugega kakor le razočaranje nad nemško socialno demokracijo, ki je tako odrekla ob vojni, in zadoščenje spričo bistveno važnega prispevka ruskega socializma k osvobodilni preobleki antantnih vojnih ciljev. Po utemeljitvi, zakaj se morajo slovenski socialisti »spojiti v svojim narodom... v boju za njegovo svobodo«, tj. podrediti meščanstvu, je Prepeluh zapisal še: »Kadar bomo svobodni in samostojni, bomo šele mogli misliti na potrebne zveze z drugimi — na mednarodnost. Zgledu ruskih boljševikov ne moremo slediti.«

5. Drugačne presoje dr. Henrika Tume (izven njegove — takrat neobjavljene — razprave o ruski revoluciji)

Drugače pa so presojali rusko revolucionarno dogajanje, ki je potem privedlo do oktobrske revolucije, tisti socialni demokrati, ki so v duhu pozdrava svoje stranke ruskim socialistom, v želji po »smrtnem udarcu vojni buržoaziji« in po takšni »socialni reorganizaciji, da z ruševin razrednih držav vstane svobodna socialistična Evropa«, ostajali nasprotniki vojne politike nasploh in ki so se postavljali po robu valu antantofilstva, ki so opozarjali, da zmaga antante

⁵ Naprej št. 59 z dne 22. septembra 1917.

ne bo prinesla osvoboditve narodov, posebej ne slovenskega naroda, in so zato zagovarjali sporazumen mir, pri sklenitvi katerega bi se uveljavil vpliv znova — iz razprtih delov — obnovljene socialistične internacionale. Takšno levo-socialistično smer je bil še pred rusko revolucijo pod vplivom zimmerwaldske pacifistične smeri socialističnih manjšin v velikih socialnih demokracijah izdelal slovenski socialnodemokratski stranki, ki jo je sprejela na svoji izredni konferenci v Trstu dne 25. decembra 1916,⁶ vodilni član njenega izvrševalnega odbora dr. Henrik Tuma. Ta naj bi bil odšel kot njen glasnik na pripravljano mednarodno socialistično konferenco v Stockholmu in je za to sestavljal obsežno spomenico, ki naj bi svet opozorila zlasti tudi na nevarnost, pretečo slovenskemu narodu s strani italijanskega imperializma v primeru antantne zmage. Z antantofilskimi težnjami, ki so v člankih v »Napreju« imeli protiboljševiško obliko, se ni strinjal — proti objavi omenjenega Lemeževega članka je izrecno protestiral v pismu uredništvu — vendar pa iz nezaupanja do namer Antona Kristana, ki je hotel z ustanovitvijo »Napreja« potisniti dotedanji strankin izvrševalni odbor v stran, pri novem listu v prvih treh mesecih ni sodeloval. Šele ko je polemično razpravljanje v njem pokazalo dva nasprotna tabora, je poslal uredništvu dne 6. oktobra nekaj člankov ali razprav; v svojem drugem dopisu z dne 13. oktobra, kateremu je priložil še nekaj novih člankov, je omenil, da »misli napisati« poleg drugih tudi članek »o ruski revoluciji«. V oktobru in novembru 1917 je »Naprej« prinesel le štiri Tumove članke pod naslovi: »Češki spor«, »Nekritične misli«, »Češka sprava« in »Opozicija«. Na rusko revolucionarno dogajanje se je nanašal le odstavek v drugem teh člankov, kjer je Tuma označil kot »popolnoma napačno mnenje, (češ) da hoče revolucionarna Rusija osvoboditi svoje narodnosti (Litavce, Este, Lotiše, Beloruse, Maloruse, Kavkazce, Fince, Poljake itd.) tako, da vsakemu (narodu) prizna suvereniteto zase v posebni državi, marveč revolucionarna socialistična Rusija hoče z vso silo ohraniti svojo veliko svetovno državo, v tem okviru pa hoče priznati samoodločevanje narodom na njih lastnem ozemlju in samoodločevanje v državni skupnosti na zunaj«.⁷

Zdi se, da je v začetku novembra bila Tumova razprava »Ruska revolucija« že v uredništvu »Napreja«. Bržčas je bila med tistimi »šestimi«, ki jih je omenil v pismu uredništvu z dne 7. novembra 1917 in ki jih je bil izročil Josipu Petejanu nekaj časa prej. Izrecno pa jo je omenil šele v pismu uredništvu z dne 17. decembra 1917 takole: »Zdi se mi bolj primerno, da pričnete in nadaljujete s člankom 'Ruska revolucija' in pozneje (tj. potem ko ta članek objavite do konca) šele nadaljujte 'Internacionalo'«. To Tumovo razpravljanje o »Internacionali« je prinesel »Naprej« šestkrat v podlistku sredi decembra,⁸ potem ko je prej prinašal prav tako v podlistku Tumovo kritiko slovenske meščanske politike pod naslovom »Jugoslovanska deklaracija«,⁹ s katero se je pisec izpostavil silovitim napadom meščanskega tiska.

Razprava »Ruska revolucija« pa v »Napreju« ni prišla na vrsto za objavo. V januarju 1918 je list prinesel nekaj Tumovih zavračanj napadov v meščanskih listih in pa v celoti njegov obširni referat o političnem položaju na X. zboru

⁶ Resolucije je objavil z zamudo ljubljanski »Delavec« št. 9 in 10 z dne 3. in 10. marca 1917. Prim. H. Tuma. Iz mojega življenja, 1957, str. 352—355.

⁷ Naprej št. 91 z dne 30. oktobra 1917.

⁸ Naprej št. 128—134 — manj št. 129 — med 14. in 21. decembrom 1917.

⁹ Naprej št. 120—127 med 4. in 13. decembrom 1917.

jugoslovanske socialnodemokratske stranke v Ljubljani dne 25. in 26. decembra 1917. V resoluciji o političnem položaju, ki jo je predložil dr. Tuma, je bil prvi odstavek prve točke posvečen oktobrski revoluciji: »Strankin zbor pozdravlja zmago ruske proletarske revolucije kot prve revolucije v svetovni zgodovini združenega delavstva tvornic in mest, zemlje in dežele, zveze, ki edina je bila v stanu strmoglaviti carizem in buržoazijo, kapitalizem in nacionalizem obenem.«¹⁰ V referatu je Tuma omenil, da so Rusijo kot vojaško silo povsod, posebno pa pri nas, precenjevali, ko se je vnela vojna leta 1914. »A kdor je Rusijo le količkaj proučeval,« je nadaljeval, »je moral vedeti, da so tla mogočnega ruskega kolosa izpodkopana. Od revolucije leta 1905 naprej je bilo delavstvo in kmetstvo revolucionarno ne v smislu prazne besede zapadne socialne demokracije, marveč pripravljeno se vreči brezobzirno v boj za svobodo. Cilj mu ni bil le strmoglaviti carizem, ampak ves kapitalistični in socialni red. Rusko meščanstvo pa je bilo že davno prej in še bolj od leta 1905, ko se je preplašilo delavskega gibanja, gnilo do mozga, moralno in politično. Car je bil slabotnež, njegova zaslonba: 600.000 orožnikov, Rusija je bila za vojno pripravljena za nekoliko mesecev, vsi predpogoji za veliko moderno vojno so manjkali... Z Nemčijo, katere meščanstvo in plemstvo je bilo telesno in duševno krepko, industrija pa na prvi stopnji med kulturnimi državami, se ne more meriti agrarna država, kako je ruska, in ogromne mase vojaštva, nakupičene v naglici, so bolj škodile, nego koristile. Obenem je zbiranje ljudskih mas na fronti omogočilo uspešno revolucijsko propagando med vojsko samo. Ko je bil večji del redne ruske vojske po porazu pri Gorlicah zajet, je prišlo na novo fronto črnovojništvo iz revolucionarnih središč.« O ruski — oktobrski — revoluciji je Tuma dejal: »Najvažnejši dogodek, ki ne odloči le izid vojne same, ampak bo imel nepregledne posledice tudi po miru na ves politični, gospodarski in narodni razvoj vsega sveta, je ruska revolucija. Kakor Evropa ni poznala oficijelne Rusije, tako in še manj je poznala ruski proletariat. Posebno slovenskim šovinistom je nepristopna vsaka stvarna sodba. Tako so se varali v upanju na meščansko in oficijelno Rusijo, ki je pa Italiji prepustila absolutno gospostvo Adrije in s tem ves zahodni Balkan, torej vso jugoslovansko skupino. Zmaga antante in Rusije bi pomenila zastoj samostojnega gospodarskega in političnega življenja Slovencev, Hrvatov in Srbov, zagata Srbije bi bila še hujša proti Italiji, nego je bila dotlej proti Avstro-Ogrski. Enako se še danes varajo isti nepopoljšljivi šovinisti o smeri in cilju ruske proletarske revolucije in še vedno ne vedo, da je ruski delavski in kmetški proletarec skoraj čisto anacionalen, da je ruska revolucija zgolj protidržavna, gospodarska in socialna, da je glavna mirovna formula boljševikov mir brez aneksij in brez kontribucij, kar je predpogoj takojšnjega miru, da pa je za ruski proletariat samoodločba narodov le neizbežna posledica zmage revolucije in polnega demokratizma. To pa mora združeni proletariat celega sveta izvojevati sam, sledeč zgledu ruske revolucije. Samoodločba narodov je ruskim revolucionarjem naravna posledica pridobljene politične svobode na Ruskem kakor drugod. Ruski proletariat se ne bo niti en sam dan bil za oživotvorjenje jugoslovanske ali češke države. — Smemo tudi mi priznavati, da je konsolidacija ruske revolucije v večjem interesu proletariata celega sveta, nego izid vojne, kajti gotovo je, da polna zmaga ruske revolucije ne more ostati brez vpliva na svet. Kakor je svoj čas fran-

¹⁰ Razprave X. rednega zbora... 1917, str. 5.

oska revolucija prerodila Evropo in zbudila silno nacionalno gibanje, tako mora ruska revolucija še hitreje in z večjo neodoljivostjo ustvariti proletarsko gibanje po vsi Evropi in vesti do zmage polnega demokratizma. Posledica te zmage pa bo politična svoboda in samovlada narodov. — Spoznanje te resnice je za socialno demokracijo merodajno, da uravna svojo politično taktiko in to še posebej glede jugoslovanske deklaracije brez vsakega predsodka. Trezneje ko mislimo, boljše služimo slovenskemu ljudstvu. Odločno moramo protestirati proti očitaniu, da socialna demokracija ni narodna. Zavedamo se jasno, da smo del slovenskega naroda ter da moramo biti edini pravi zastopniki tega zapuščenega naroda. Koristiti pa mu moremo le v jasnem pogledu na realne moči okoli sebe, ki nas vodijo na pot svobode in samoodločevanja našega ljudstva.«¹¹

V debati na strankinem zboru je Tuma še poudaril, da »je ruska revolucija uspela le zaradi tega, ker je bilo (delavsko) gibanje revolucionarno«, in je izrazil kritično misel: »Če bo ruska revolucija propadla, bo temu krivo, ker organizacije niso administrativno izvežbane; manjka strokovnih organizacij (sindikato), ki bi prevzele upravo.«¹²

Omenjena Tumova razprava o ruski revoluciji, ki je »Naprej« ni objavil, pa se je ohranila v njegovi zapuščini v — nepopravljeni — kopiji. Ob urejanju Tumovih spominov sem jo leta 1957 prebral in nato še tako obsežno izpisal, da mi je ostal njen okrajšan prepis. Zdi se, da je med drugimi papirji Tumove ostaline belogardistična policija ob aretaciji njegovih sinov in zaplembi njihove imovine v zadnjem letu vojne uničila vse njegove neobjavljene rokopise — kakor tudi prejeta pisma in kopije odposlanih pisem, ki so se prav tako ohranila le v mojih izpisih oziroma prepisih¹³ — med njimi tudi kopija razprave »Ruska revolucija«.

Sodim, da je prav, če ob petdeseti obletnici oktobrske revolucije postane dostopna javnosti Tumova razprava o ruski revoluciji iz jeseni 1917 tudi v tej okrnjeni obliki, ker vendarle predstavlja najbolj približano slovensko umevanje takratnega ruskega revolucionarnega dogajanja, ki je privedlo do oktobrske revolucije; gre za dokument slovenske socialistične misli, ki naj bi ga obravnavali z neko pieteto ne glede na neenako vrednost njegovih delov in na ponekod pod vplivom srednjeevropskih (ali zahodnoevropskih) presojev nekoliko premaknjene poudarke.

4. Dr. Tumova razprava »Ruska revolucija« iz jeseni 1917

I. Odkar so se v zapadni Evropi pomirili valovi francoske revolucije iz leta 1789, je postala dežela revolucije Rusija. Plodove francoske revolucije iz krovi delavcev in kmetov izkoristili so srednji in meščanski sloji zase. Razvil se je z orjaškim razmahom svetovni kapitalizem. Ideja zapadne revolucije izgubila je svojo moč, zatirano ljudstvo vseh dežel pričakovalo je novo revolucijo, revolucijo, ki osvobodi ljudstvo delavcev in kmetov. Ta revolucija naj bi bila

¹¹ Prav tam, str. 39—41.

¹² Prav tam, str. 67.

¹³ Ocenjujem kot nujno, da naj bi ta neprecenljivi zaklad podatkov za slovensko politično zgodovino v prvi četrtini tega stoletja postal z objavo dostopen vsem raziskovalcem!

ruska revolucija, ruski delavec in kmet naj bi postala ustvaritelja proletarske oblike revolucije.

V tem leži za socialno demokracijo pomen ruske revolucije.

Ako jo hočemo razumeti, moramo na kratko slediti Rusiji v zgodovinskem razvoju in poznati jo v njenem sestavu, ruski narod pa po njegovi pravi.

... mirno pastirsko in poljedelsko slovansko pleme... Varjagi so si razdelili širno zemljo v knežtva... v 14. in 15. stoletju so Tatari varjaško Rusijo postavili pod svoj kanat... Po žilah ruskega plemstva je poleg skitalske krvi germanskih Varjagov zaplala še tatarska kri s krutostjo in trdno voljo. Knez Uhtomski pravi, da »je mongolski značaj postal konstitutivni element ruskega plemstva, kateremu ima Rusija zahvaliti svojo veličino in svojo zgodovinsko misijo«.

... Peter Veliki je hotel presaditi zapadno kulturo v barbarsko Rusijo... Ruski kmet je med tem postal »krepostni«, priklenjen na zemljo, da bi redil dvorjanstvo in dvor nad seboj... Masa ljudstva pozdravljala je indiferentno vsakokrat novega carja ali carico...

... revolucionarne ideje z zapada... dekabristi... dvorjanska revolucija...

... Poraz Napoleonov leta 1812 je visoko dvignil zavest ruskega dvorjanstva in ugled Rusije pred celo Evropo... Krimski vojna jo je potisnila z odločilnega mesta...

Oprostitev kmetov ter narast industrije in kulture po eni, ohranitev carskega absolutizma in zadrževanje vsakega umskega gibanja po drugi strani — revolucionarno gibanje je prešlo od dvorjanstva na intelektualce (tudi žide)... Do leta 1884 bilo je obsojenih zaradi revolucionarstva 31 % dvorjanov, odtlej pa do leta 1906 le 4 %, medtem ko židov 14 % in 17 %. Maloštevilni revolucionarji morali so proti neznanski sili birokratizma in policijstva postati teroristi, morali so se boriti ne po organizaciji ljudske mase, ampak zastopljati osebnost in svoje življenje z vsemi skrajnimi sredstvi sile in umora. Kri zastaja v žilah človeku, ko čita grozodejstva ruske policije nad možmi in ženami, ki so z najvišjimi ideali človeštva zapustili družine in bogastvo ter sprejeli mučenitvo za svobodo svojega naroda.

... širjenje Rusije na Daljni vzhod in v osrednjo Azijo... 1904—1905... Rusiji se je morala zapreti pot do Tihega oceana in do angleške Vzhodne Indije...

... Evropska Rusija je štela za Petra Velikega 15 milijonov, v začetku 19. stoletja 55, ob krimski vojni 53 in konec 19. stoletja 95 milijonov... Lakota po zemlji. Kmet je posedoval 145 milijonov ha zemlje, veliko plemstvo 100, država 172, cerkev 10...

Veliki duhovi Dostojevski, Tolstoj in drugi razkrili so Evropi dotedaj neznane sestavine ruske kulture... ki stremi po osebnosti in človečnosti in ne pozna zapadnega individualizma... Gončarov je kazal na razliko zapadne energije proti domači sanjavosti.

... Rusko ljudstvo še danes ne pozna ekskluzivnega nacionalizma. Ni ga naroda, ki bi težil tako po bratstvu in prijateljstvu med narodi in ki bi toliko spoštoval svobodo in duha tujih narodov, kakor ruski preprosti narod. Prava Rusija ni bila nikdar imperialistična, nikdar panslavistična.

... revolucija 1905 zadušena...

... Nötzel pravi, da je demokracija z ruskim proletarcem in kmetom zrastle. Nötzel je ugotovil vso »skromnost ruskega delavca v potrebah zase,

a hkrati nebrzdano stremljenje po enakopravnosti in po enakem deležu vsakega človeškega dela. Rus velike mase je vedno pripravljen odreči se vsem individualnim interesom na korist trpečega svojega brata. Ako ni krepka volja znak ruskega delavca in kmeta, pa ga visoko dviga nad zapadno ljudsko maso njegovo mišljenje in čustvovanje, ki je eminentno krščansko v smislu komunizma. Demokracija ruskega naroda ni ustvarjena umetno po vzgoji in propagandi, izvira iz ruskega čustvovanja samega in temelj ji je globlji, nego pri socialni demokraciji zapada. Demokratičnost je del ruske duše, del ljudskega značaja.

Ruski kmet je kljub Stolypinovi agrarni reformi, ki je delila »mir«, ostal agraren komunist... Ideal mu je ostal imeti vso zemljo v lasti ne vsak zase, ampak od miru do miru... Le v skupnem žoljenju in skupnem trpljenju, v skupnem hrepenenju po rešitvi moral je ruski kmet videti svojo bodočnost. V tem leži bistvo ...ruske revolucije — kmečke, agrarne revolucije.

Rusija je bila pred svetovno vojno leta 1914 kakor sod razstreliva. Manjkala je le iskra... — Nemški socialni demokrati trdili so, opravičujejoč svoje glasovanje [za vojne kredite] dne 4. avgusta 1914, da so branili svojo domovino pred ruskim carizmom. Le ruski poraz naj bi osvobodil celo Evropo ruskega absolutizma. Marsikateri naših socialnih demokratov je zagovarjal glasovanje nemških sodrugov v prepričanju, da vojna in zmagá centralnih oblasti osvobodi ruski in ž njim svetovni proletariat. No, Rusija je bila sama zrela za revolucijo ali že za slučaj poraza ali za slučaj zmage. Tudi nemški socialist Quessel priznava, da bi morala priti demokratična misel na Ruskem do zmage na vsak način po končani vojni... Ruska revolucija je morala priti in zmagati, ker je bila vsa Rusija revolucionarna.

II. Marčna revolucija leta 1917 je bila delo meščanstva, kadetov, ki so imeli na svoji strani celo večji del plemstva in seveda delavstvo. Cilj te meščanske revolucije je bil odstranitev nesposobnega Nikolaja, uvedba konstitucionalne države in nadaljevanje vojne z vso energijo... Kadeti so prezrli, da sta temelj in bistvo revolucije kmet in delavec, ki sta doživela od leta 1900 dalje velike revolucionarne izkušnje... Kadeti so si postavili le lastne cilje ne glede na splošno mišljenje in posebne cilje delavstva in kmetstva. Kadete je vodila želja po meščanski svobodi in kapitalističnem razvoju, vodil jih je nacionalizem, gospodarski imperializem...

...različni gospodarski in socialni razvoj v zapadni Evropi in v Rusiji. Na zapadu organičen razvoj industrije, delavstvo je pod vplivom malomeščanstva, v Rusiji pa v nekaj desetletjih ogromna koncentracija delavstva s kmetov in to delavstvo je pristo vpliva malomeščanstva, tuje nacionalizmu in imperializmu... Francosko delavstvo je polno revolucionarnih spominov celega stoletja bojev za meščansko demokracijo. Nemško delavstvo nima revolucionarnega izročila... Politični razvoj demokracije na Francoskem in razvoj kapitalizma na Nemškem razcepil je francosko in nemško delavstvo na različne struje, katere so po večini revolucionarnemu gibanju ali nasprotno ali pa vsled doslednega pacifizma zanj nesposobne. Ta pacifizem so zadnja desetletja med delavstvom gojili posebno voditelji intelektualci in uradništvo strokovnih in gospodarskih delavskih organizacij.

Na zapadu med kmeti prevladuje samostojni mali in srednji posestnik. Rusija je dežela kmečkega proletariata; ruski kmet je polproletarec, ker nima

dovolj lastne zemlje in na Ruskem ni dovolj intenzivnega gospodarstva, da bi ob svojem delu mogel človeško živeti.

... Na Ruskem je socialno demokracijo predstavljala spočetka zgolj inteligenca. Glavno besedo imeli so revolucionarji po poklicu. Kontrole strankinega vodstva od strani delavcev ni bilo, zaradi tega je lahko vladal med vodečimi intelektualci najstrožji doktrinarizem... dve struji: boljševiki in menjševiki. Obe stranki stojita strogo na stališču Marxa, čeprav boljševiki na stališču, kakor ga je zavzemal do razpada I. internacionale, menjševiki pa bolj na stališču teoretičnega marksizma, ki se je pod Beblom razvil v nemški socialni demokraciji. Menjševiki so proti strogemu centralizmu v stranki in skušajo organizirati delavce strokovno in umstveno. So odločno proti ideologiji in doktrinarizmu intelektualcev in proti revolucionarni taktiki prejšnje dobe... Glavni smoter boljševikov je bila stroga politična organizacija, ki je bila predpogoj, ako je hotela stranka ostati revolucionarna v smislu Komunističnega manifesta in hotela biti sposobna za veliko politično akcijo. Boljševiki so zahtevali stroge oblike organizacije in podrejevanja posameznikov pod najvišje cilje delavske revolucionarne akcije.

Nikakor se ne more razlike med boljševiki in menjševiki primerjati z reformistično in radikalno strujo nemške socialne demokracije. Dejansko se je vendar del menjševikov v stremljenju po pozitivnem delu delavskih organizacij močno približal oportunistu nemške večine. Boljševiki in menjševiki so končno rezultat razvoja delavskega gibanja pod ruskim absolutizmom, po katerem so bili delavci siljeni na tajno organiziranje, pri čemer se je moglo družiti le maloštevilno inteligentnejše delavstvo. Niti boljševiki niti menjševiki niso bili predstavniki velikega gibanja splošnega delavstva.

Ruska socialna demokracija z boljševiki prišla je hitro do razvoja ob ruski revoluciji leta 1905... Krvoprelitje nad petrograjskim delavstvom v januarju 1905 potisnilo je delavstvo v roke revolucionarne socialne demokracije, ki je z boljševiki edina bila pripravljena na akcijo... Nagli in velikanski nastop delavstva preplašil je meščanske kroge... ki so prepustili revolucijo svoji usodi in se zadovoljili z dumo... Politična agitacija, ustanavljanje tajnih tiskarn, občevanje z zamejskimi revolucionarji je zopet postalo glavno delo socialne demokracije. Edino dobro je za delavstvo ostalo, da je revolucija leta 1905 od vodstva odstranila intelektualce in je vodstvo prešlo na delavce same. S tem je prestalo doktrinarstvo v stranki ter nastopilo zdravo gibanje delavcev samih. V zvezi pristne marksistične revolucionarne tradicije s teoretičnim znanjem prekaša ruska socialna demokracija francosko in nemško, prvo, ker je premalo marksistična in teoretično izobražena, drugo, ker je zapustila revolucionarne tradicije.

Po marčni revoluciji na eni strani buržoazija (kadeti), na drugi revolucionarna demokracija, t. j. delavec, kmet, vojak (socialna demokracija — boljševiki in menjševiki — socialnerevolucionarna stranka — prejšnji narodniki, trudoviki in narodni socialisti)... vlada — sovjeti... velika agrarna revolucija. Vsaka soslada meščanov z radikalnim kmetstvom nemogoča! Nastopiti je morala ali reakcija ali pa se razviti nadalje radikalna revolucija... Orjaški preobrat se ni dal več ustaviti (gibanje delavcev za osemurnik, kmetov za zemljo, narodov za avtonomijo). Prenehala je disciplina v armadi... Ruski državi je pretil popoln razpad... Moč boljševikov, ki zahtevajo vedno odločnejše mir za vsako ceno, narašča... Rusko revolucijo more rešiti le popolna

zmaga antante ali pa nastop internacionalnega delavstva zapadnih in centralnih držav z zahtevo miru brez aneksij in brez kontribucij in za samoodločbo narodov... Do tega nastopa ni prišlo, ker se niso mogle zediniti socialnodemokratske stranke za stockholmsko konferenco, niti frakcije socialne demokracije v posameznih državah, niti socialnodemokratske stranke v Avstriji. Ruska revolucija je torej sama sebi prepuščena. Odvisno je od takojšnje rešitve agrarnega in delavskega vprašanja, ali Rusija pride do notranjega ravnotežja, odvisno od ruskih narodnosti je, ali spoznajo bistvo narodne svobode in pomen obstoja velike Rusije. Le tako se ustanovi federativna republika in bo imela največja svetovna revolucija, proa po svoji obliki ljudska revolucija, uspeh ali ne.

Svetovna vojna bila je rezultat evropskega nacionalizma in gospodarskega imperializma in ž njima združenega militarizma. Zapadni militarizem črpal je svojo glavno moč od kmečkega lastnika. Zapadni kmetje so že stoletja svobodni gospodarji lastne zemlje in branijo jo v patriotizmu, kakor branijo meščani cvetočo industrijo in delavstvo svoje bogate organizacije... Nasprotno... ruski kmet in delavec ne poznata patriotizma in ne poznata militarizma... Gori velika bakla svobode ruske revolucije, revolucije, ki je prišla iz dna človeštva in ima prinesiti bratstvo vsem narodom. Ali čutijo svobodomislici Evrope le nekoliko tega ognja in te želje po svobodi, katera danes navdaja ruskega delavca in kmeta? Od tega je odvisno, ali je človeštvo zaman prelivalo kri milijonov svojih najboljših sinov. Tam ruski kmet in delavec, ki predstavlja revolucijo in svobodo, tu kmet in delavec zapada, ki stojita v trdnih vrstah in se borita za imperialistična stremjenja svojih držav. Komu naj ostane zmaga?

III. Kaj bo z rusko revolucijo, se vprašuje proletariat celega sveta z neko tesnobo.

...Revolucija je zapleteno dogajanje, ki ne dopušča gotovih sklepov za bodočnost... Juraj Demetrovič (v št. 51 »Napreja«) dokazuje, kako se vse revolucije razvijajo po enakem zakonu... To velja le za psihologično gibanje mase: naraščanje, afekt = višek radikalizma, pomirjenje, resignacija, celo apatija. Ne velja pa to za revolucijo kot sociološki pojav.

...Nemška socialna demokracija v svojem prvem nastanku in v temeljnih načelih Komunističnega manifesta bila je revolucionarna v smislu idej francoske revolucije... Šele leta 1871 po pariški komuni jel je Marx pomišljati, ali je ljudstvo sposobno, da prevzame gospodarsko moč. Njegov drug Engels pa je polagoma prešel od Marxovih revolucionarnih nazorov ter se postavil na tla zakonitosti, zahtevajoč le revolucioniranje duhov. Očitno je na Engelsa vplivala orjaška evolucija nemškega socialnodemokratskega proletariata...

IV. ...Nikakor ni utemeljeno Demetrovičevo očitiranje Leninu in boljševikom, da so ugonobili revolucijo leta 1905 in da ugonobe tudi letošnjo marčno revolucijo, da so boljševiki za demokratično revolucijo prava nesreča... Pri vsem obnašanju Lenina je viden le cilj: zrušiti dosedanjo obliko ruske države in gnati mase v zavesti moči naprej.

...V nemški socialni demokraciji, ki je najbolj organizirana na svetu, je dejansko izginila vsaka volja in sposobnost za revolucijo tako, da je ostala

brez pravega cilja in postala nepotrebna, zrela, da se zlije z nemško napredno buržoazijo.

...Marčna revolucija je stranko boljševikov skoraj na novo ustvarila pod geslom revolucionarne akcije... S tega stališča boljševiki tolmačijo formulo samoodločevanja narodov po besedilu formule same ter priznavajo Fincem in Poljakom nele samoupravo, ampak polno neodvisnost. Nič ne de, ako rusko vladarstvo navidezno razpade v demokratične drobce — socialni, gospodarski, narodni, geografski razlogi ustvarijo ga na novo...

Medtem ko je bil Lenin gotov svojega bližnjega cilja in neizogibne taktike, so pa nasprotno vse ostale stranke šele iskale novo formulo za akcijo in za ureditev uprave... te so odgovorne za neuspeh revolucije!...

...Pogoj proletarske demokratične revolucije je dvojna organizacija: 1) revolucionarna politična po vzgledu boljševikov in 2) strokovna, gospodarska in vzgojna po vzgledu velike nemške in angleške delavske stranke. Ne ena ne druga sama zase tega ne more storiti. Dokaz: neuspeh ruske radikalne socialne demokracije po eni, neuspeh in polom nemške socialne demokracije po drugi strani... Prvi organizaciji gre vodstvo, drugi pa gre izvršitev in končanje revolucije. Za vojsko so le za boj urejene čete! Zmago pa je izkoristiti v pozitivnem delu! Ruska revolucija je socialni demokraciji kašipot, kako ima svoje organizacije izvesti in pripraviti za pričetje in izvedbo revolucije.

5. Še o nadaljnjem neskladnem presojanju oktobrske revolucije in sovjetske politike med slovenskimi socialisti

Če bi bil »Naprej« objavil Tumovo razpravo o ruski revoluciji, ko jo je uredništvo prejelo, tj. pred oktobrsko revolucijo ali ob njej, ali pa v naslednjih tednih, bi bila odlično uvedla oziroma spremljala vse pisanje tega lista o tem dogodku, ki ga je pozdravljaj na vsej črti kot — »revolucijo za mir.« Takšne revolucije slovenski meščanski listi niso bili nič kaj veseli. Na 12 mirovni shodih, ki jih je priredila v začetku decembra 1917 slovenska socialna demokracija po mirovni ponudbi sovjetske vlade, so govorniki — zlasti Anton Kristan na ljubljanskem shodu — ostro ugovarjali tem listom, ki so — kakor je poročal Josip Petejan na X. strankinem zboru¹⁴ — »skušali omalovaževati rusko mirovno ponudbo in blatiti boljševike«. Petejan pa se je obregnil tudi ob antantofilsko in zaradi tega protiboljševiško opozicijo v stranki s pripombo: »Na to stališče so hoteli nekateri spraviti tudi naš »Naprej«, kar pa smo preprečili«, namreč takrat, ko so — v začetku novembra — odvzeli vpliv na list urednici Štebijevi, ki je bila že prej odpovedala službeno razmerje.

»Naprej« je vztrajal pri obrambi boljševiške revolucije. Spomladi 1918 je pisal Anton Kristan v njem: »Če buržoazija napada boljševike, vemo zakaj. Naša dolžnost — in z nami dolžnost vse socialne demokracije sveta — pa je, da branimo (te) može dela kot one, ki izvršujejo teorijo socialne revolucije.«¹⁵

Po podpisu miru, ki ga je sklenila sovjetska vlada z vladami osrednjih sil v Brestu Litovskem, je Tuma prav presodil: »Ako so sklenili boljševiki

¹⁴ Razprave X. rednega zbora... 1917, str. 26.

¹⁵ Naprej št. 50 z dne 1. marca 1918, Verus, tj. A. Kristan: »Boljševiki in — mir!«

brezpogojen mir, ako so veliko Rusijo podvrgli volji nemškega imperializma (ki jim je diktiral mirovne pogoje), so hoteli rešiti ruskemu kmetu in ruskemu delavcu plod socialne revolucije. Iz miru mora izrasti nova in močna socialistična Rusija.« Razsrjeno znašanje meščanskega tiska nad boljševiki, ki se je vse bolj stopnjevalo, pa je zavrnil takole: »Kam so nas zavedli boljševiki, jadikujejo češki in slovenski meščani! Poraz boljševikov in Rusije je poraz revolucionarizma, poraz socialne demokracije, obenem poraz slovanstva! No, nečesa ne vidijo češki in slovenski meščani, namreč da »ni bila njih (tj. boljševikov) napaka, da so v svojem idealizmu bili prepričani, da jih bodo razumeli delavci vse Evrope, da jim sledijo z dejanji in v ciljih«. Iz izkustva s »prusko zmago in ruskim porazom« je Tuma izvajal nauk internacionalnemu proletariatu, da mora izvajati »dvojno taktiko v bodočnosti«: »1) Taktiko gospodarskega razrednega boja v strokovnih in zadrudnih organizacijah, ki naj obsegajo milijone vsega proizvajajočega delavstva in naj ga uče nove socialne uprave, in 2) taktiko političnega revolucionarnega boja po idejah Karla Marxa in njegove internacionale, (kajti) le kjer bodo ognjevitih duhovih delavskih voditeljev pripravljeno dati vse svoje moči boju za osvoboditev delavstva, mu bodo dajali vodilne politične ideje, prosti vsakdanjega gospodarskega dela in organizatoričnih skrbi, tudi strokovno-zadrudnemu delavstvu. Ko se združita oba principa političnega in gospodarskega revolucionarnega razrednega boja, le takrat se poruši stara forma in stopi obenem nova oblika življenja na dan.«¹⁶ Tako je Tuma zamišljal pot do socialistične zmage ob ali po zaključku vojne v kombinaciji revolucionarne pobude po boljševiškem zgledu s socialnodemokratsko organizacijo delavstva v srednji in zahodni Evropi, kakršne Rusija ni poznala.

V smislu te kombinirane smernice je Tuma v drugem delu članka o »Bosenskohercegovski socialni demokraciji«, ki je izšel štiri tedne za prej navedenim,¹⁷ izvedel nekakšen umik od boljševizma. »Boljševiki in Lenin«, je pisal, »izvedli so revolucijo ne glede (na to), ali zmaga antanta ali centralne države. Proletarski ruski vojaki zapustili so (strelske) jarke, proletariat celega kulturnega sveta vršil naj bi isto svojo dolžnost! Zmagati mora socialistična revolucija, iz nje sledi šele svoboda človeštva, samoodločevanje narodov, pade nacionalizma in imperializma.« Na vprašanje »Ali je imel Lenin prav?«, pa je glede na dotedanje — nekoliko prekratko — izkustvo odgovoril: »Leninov revolucionarni aktivizem je moral razrušiti carizem, njegov nacionalni, državni in obrambni nihilizem pa je razorožil proletariat proti nemškemu militarizmu. Lenin je bil po eni strani aktiven, po drugi pasiven...« Iz tega izkustva je izvajal Tuma drugačno smernico: »Ne gremo z buržoazijo, ni z Leninom, ni s Scheidemannom (voditeljem nemške večinske socialne demokracije, ki je podpirala vojno politiko nemškega imperializma)... Zahtevamo novo pot tretje internacionale polnega aktivizma revolucionarnega in evolucionarnega.«

Navedeni članek je bil eden izmed zadnjih med 50 članki, ki jih je Tuma leta 1918 objavil v »Napreju«. Sredi aprila 1918 je sploh nehal sodelovati pri tem listu iz dveh razlogov: ker Anton Kristan nikakor ni hotel dopustiti objave Tumove globalne dobrohotne ocene prvega zvezka »Demokracije«, glasila »socialistične omladine«, in pa ker je izvrševalni odbor socialnodemokratske

¹⁶ Naprej št. 59 z dne 9. marca 1918. H. Tuma: »Boljševiki in socialna demokracija.«

¹⁷ Naprej št. 77 z dne 5. aprila 1918.

stranke začel v nasprotju s sklepi X. strankinega zbora prehajati k sodelovanju z narodnjaškim meščanstvom. Tumovo prizadevanje, da bi bila polemika z »mladimi« dobrohotna, nas nemara lahko tudi spravlja na misel, da bi bil pripravljen sodelovati v njihovi reviji. »Napreju« je primanjkovalo prostora in se je uredništvo otepalo Tumovih bolj revialnih razprav (poleg razprave »Ruska revolucija« ni prišla v tisk še vrsta drugih, npr. serija sedmih člankov pod skupnim naslovom »Stockholmski problemi«, med katerimi sta bila tudi članka o Trstu in o Goriški).

Kot zelo dvomno pa moramo presoјati, ali bi bilo uredništvo »Demokracije« tako širokosrčno, da bi sprejelo Tumove razprave, ki so bile vse v navzkrižju z antantofilstvom in s protiboljševištvom »omladine«. »Demokraciji« bi bil prišel prav kakšen originalen spis o ruskem revolucionarnem dogajanju, toda ni gotovo, da bi ji bil ustrezal Tumov. Prepeluh se je v pismu z dne 27. februarja 1918 obrnil na dr. Ivana Prijatelja: »Prav posebno pa bi Te prosil, da napišeš kaj o sedanji Rusiji, o njenih tokratnih gospodarjih, o poteku njene revolucije, o osebnih stvareh Trockija, o Brestu Litovskem itd. Ti imaš kaj več vpogleda v to, kot mi navadni kranjski zemljani. V vseh teh rečeh vlada pri nas popolna nejasnost. In prav bi bilo, da Ti nekoliko odpreš zastor. Te prošnje mi ne odbij!« A Prijatelj je poznal Rusijo samo do meje njenih meščanskodemokratskih preobrazbenih možnosti in še v tem okviru je mogel komaj slediti problemom njene revolucije kaj drugače, kakor le nemetodično prek odseвов v ruski književnosti; cepitev med ruskimi socialisti mu je bila docela tuja z vso družbeno — zlasti agrarno — problematiko, ki je terjala ali omogočila oktobrsko revolucijo.¹⁸ Kot slovenski poznavalec tega področja ni mogel med Slovenci v domovini nastopiti nihče drugi mimo dr. Tume.

Če je hotelo uredništvo »Demokracije« objaviti neko informacijo o ruskem dogajanju, si jo je moralo izposoditi na tujem. V naslednji zvezek (št. 3—4) je uvrstilo prevod nekih »Domnev o ruski revoluciji«, ki jih je napisal neki menjševiški publicist, objavila pa münchenska revija »Süddeutsche Monatshefte«. V uvodni opombi k objavi je nekdo — nemara Prepeluh — priznal:

¹⁸ Kako je Prijatelj skušal pojmiti oktobrsko revolucijo in revolucionarni val v Evropi po njej, je pokazal v zapisku k izdaji Dostojevskega Besov v slovenskem prevodu (Slovenski Narod št. 12 z dne 15. januarja 1919): »Celo 19. stoletje je šel tok nemške idealistične (Hegel), pozneje socialistične (Marx) filozofije ter francoskega pozitivizma (Comte) in socializma (Fourier) na ruski vzhod — iz teorije v prakso. V zadnji fazi svetovne vojne je zadobil ta tok v Rusiji realno rusko obliko in si osvojil svobodno torišče, s katerega se vrača sedaj v podobi 'boljševizma' nazaj proti svojim izvorom. Nastopila je doba revolucionizma, v kateri igra praktično najizvežbanejši in pristno rusko najzaleteljši revolucionar Rus po celem svetu prvo vlogo. Ruskega revolucionarja bi moral poznati dandanes vsak narod in vsak njegov izobraženec, ker pride prej ali slej vsak s takšno ali drugačno njegovo obliko v dotiko. Po njegovem opisu nam ni iztikati pri ljudeh, ki so slišali o njem nekaj zvoniti.« Po Prijatelju »nam ga je naslikal največji ruski umetnik in najgloblji poznavatelj ruskega človeka« Dostojevski v »Besih« leta 1870, ko je bil »ruski človek« sicer »nihilist«, a »Besih« se vendarle »čitajo, kakor da bi opisovali današnje 'boljševike', in so zato 'aktualnejši, nego kdaj poprej, zakaj nihilizem je bil lokalni pojav, boljševizem pa je svetovno gibanje«; bere naj jih vsakdo. »kdor hoče poznati v divni bengalični osvetljavi in umetniško-individualni povečavi ruskega, danes po celem svetu nastopajočega revolucionarja«.

»Vsa realna in idejna notranja gibala tega brezprimernega početja nam še niso znana.«¹⁹

Pol leta pozneje, v septembrskem zvezku »Demokracije« (št. 15—18) si je Prepeluh v polemičnem sestavku »Breznačelnost in konfuznost«²⁰ privoščil Antona Kristana ravno zaradi tega, ker je še vedno vztrajal pri obrambi boljševikov, čeprav je bil že prešel k sodelovanju z narodnim meščanstvom. Pozdravil je sklep konference zaupnikov ljubljanskih delavskih organizacij z dne 8. septembra, ki se je izrekla za narodni svet kot »potrebno institucijo naroda« in izrazila željo po »narodnem odboru za vse Jugoslovane v Zagrebu«, potrebnem »za doseg svobodne in demokratične jugoslovanske države«. Ni pa odobril sklepa iste konference, s katerim »je izrekla simpatije ruskemu proletariatu — predvsem sodruhu Leninu (ki ga je bila malo prej ranila eserka Dora Kaplan) — in protestirala proti vsem tistim, ki hočejo z nepoštenim sredstvom vreči prvo delavsko vlado«. Ta sklep je Prepeluh razčlenil takole: »Konferenca torej protestira proti atentatorki Kaplanovi, ki je streljala na Lenina. Prav. Kaj pa pravi Lenin? On odklanja vsako sodelovanje z meščanskimi strankami, njegov glavni cilj je vreči buržoazijo s prestola. Njegovemu duhu odgovarjajo besede, ki so natisnjene v št. 205 ‚Napreja‘:²¹ ‚Roparska tolpa, kakor mi nazivljamo meščanstvo ali buržoazijo, ki danes vlada svet, ima že toliko grehov na vesti, da je z naše strani vsako sodelovanje s to gospodo nemogoče. — To so odkritosrčne besede slovenskega boljševika!« Sledilo je, kar je Prepeluh predvsem hotel pribiti: »Odkritosrčen pa ni ‚Naprej‘, tj. Anton Kristan, ki je določal njegovo politično smer in ki je sestavil tudi resolucije ljubljanske konference z dne 8. septembra. Prepeluh ga je prijel takole: »Ako se kdo izreče za Lenina, to je za boljševizem, ne more istočasno... pozdravljati ‚roparsko tolpo‘, ki sedi v ‚Narodnem svetu‘. Če pa že grem v ‚Narodni svet‘, v katerem sodelujejo vse politične stranke, vsi sloji in stanovi, moram... odločno odkloniti ‚sodruha Lenina‘. — Stavim glavo, da je pri tem bilo vodilno demagoštvo, ki špekulira na najnižje instinkte pohojenega ljudstva, zavedna breznačelnost, ki vodi v katastrofo vsako politično stranko.«

Socialnodemokratska politika, ki je skušala po eni strani ostati blizu težnjam zrevolucioniranega delavstva, po drugi pa za meščansko oblast krotiti njegovo revolucionarnost, težnjo po posnemanju oktobrske revolucije kot »najnižje instinkte«, se je res morala končati s »katastrofo« — z razkolom stranke.

Dušan Kermavner

¹⁹ Demokracija 1918, str. 52.

²⁰ Demokracija 1918, str. 228—230.

²¹ V članku Franceta Milosta »Še par besed... (K vprašanju Narodnega sveta)«, kjer je ugovarjal sodelovanju socialne demokracije z meščanstvom. O Milostu izvemo iz Tumovih spominov (Iz mojega življenja, str. 381), da je bil v prevratnih dneh Tumovega mnenja, da bi bili tržaški socialisti izvršili svojo dolžnost le, če bi bili takrat oklicali delavsko oblast v mestu in bi tako rdeči Trst dal zgled za posnemanje oktobrske revolucije v Srednji Evropi (namesto da so skupaj z italijanskimi in slovenskimi narodnjaki odposlali v Benetke torpedovko s prošnjo za čimprejšnjo zasedbo mesta).